

Oponentský posudek na disertační práci: Mgr. Jiří Hoppe „Pokusy o obnovu české občanské společnosti v roce 1968. Sociální demokracie, Klub angažovaných nestraníků a K 231 – Sdružení bývalých politických vězňů“, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav hospodářských a sociálních dějin, Praha 2008, 363 s. rkp.

Jiří Hoppe se ve své disertační práci zaměřil na sledování obnovy české občanské společnosti v období Pražského jara 1968 na příkladu těch aktivit, které směřovaly ke zformování pluralitního politického systému, k rozbití mocenského monopolu komunistické strany a k transformaci systému Národní fronty, který se utvořil po únoru 1948. Tuto obnovu občanské společnosti se pokusil vyložit na třech konkrétních modelech - občansko-politické aktivizace při snaze obnovit tradiční politickou stranu – sociální demokracii, předpolitické a v podstatě klubové činnosti nestranické veřejnosti při vytvoření Klubu angažovaných nestraníků (dále jen KAN), a na příkladu formálně jasně vymezeného K 231 – Sdružení bývalých politických vězňů. Dle autora se jednalo o nejvýraznější doklady „sebeformace občanů“ (s. 10), bez přispění politické moci a v konečném důsledku vůči ní. Zvýšenou pozornost věnoval autor legalizačnímu procesu, který probíhal v úzké interakci se státními a komunisty ovládanými orgány, protože legalizačním procesem se angažovaní občané vymezovali vůči moci a upřesňovali svoji pozici ve struktuře občanské společnosti. Lze souhlasit s autorem, že téma je těžko uchopitelné bez vysvětlení pojmu občanská společnost, stejně jako společensko-politických proměn, které k jejímu obnovování přispívaly i zároveň jej omezovaly. Autor si položil v této souvislosti několik základních otázek – zda bylo možné hovořit o občanské společnosti bez právně relevantního politického prostředí, zda se jednalo o skutečnou snahu položit základy očekávané duality založené na paralele moci a její kontroly v nestátní sféře, zda se jednalo o fenomén nově vzniklý či kontinuální s obdobím před únorem 1948 a s následujícím pounorovým dvacetiletím. Vysvětlení těchto otázek se autor věnoval v první kapitole své práce. Zde dospěl k závěru, že hlavním předpokladem pro růst emancipačních aktivit občanské společnosti uvnitř Národní fronty byl rozklad či oslabení systému státního a stranického řízení. Tento proces rozvolňování, o kterém autor hovoří, byl pak výrazem plurality názorů a zájmů, který zasáhl i některé velké masové organizace. Za důležitý doklad rozvoje občanské společnosti pak autor považuje formování prvních zárodečných struktur zcela nových politických a společenských organizací, vznikajících mimo Národní frontu zhruba od března 1968. Mezi tyto organizace pak řadí

například Dělnické výbory na obranu tisku, Společnost pro lidská práva, Federaci lokomotivních čet, Svaz vysokoškolského studentstva, Český svaz vědeckých pracovníků či Koordinační výbor tvůrčích svazů.

Ve třech následujících kapitolách se pokusil o zachycení konkrétních a dle jeho názoru „nejintenzivnějších“ pokusů formulovat vlastní občanskou iniciativu vymezující se vůči stávajícímu politickému modelu a praxi, které zároveň představovaly programově vymezenou alternativu k uplatňování mocenského monopolu komunistů tedy k tzv. vedoucí úloze KSČ. V kapitole věnované obnově sociální demokracie se pokusil J. Hoppe analyzovat kontext limitů přestavby politického systému z hlediska ohrožení a oslabení monopolního postavení komunistů jako nositelů jediného možného modelu socialismu a v podstatě nepřipustitelné obnovy pluralitního politického systému. V kapitole o KAN-u se pokusil autor vyložit postoje občanů, kteří bez předchozích politických zkušeností a na základě přesvědčení, že je správné v době možných přeměn zasahovat do politiky, respektive měli dle autora chuť „něco“ dělat. Představovali tedy prototyp nejagilnější občanské iniciativy v pravém slova smyslu. Autor upozorňuje, že podobně jako byli komunisté u pokusu o obnovu sociální demokracie konfrontováni otázkou dělit se o moc s případným novým politickým – konkurenčním – subjektem, byli komunisté v případě KAN-u obdobně postaveni před otázku možné pluralizace moci pod tlakem občanského sektoru. Jako zcela specifickou vnímá J. Hoppe otázku přínosu K 231 pro rozvoj občanské společnosti, a to nejen v oblasti nápravy justičních a mimojustičních křivd a zločinů z 50. let. Je otázkou k dalšímu posouzení, zda v práci konstatovaný fakt, že program K 231 prvoplánově akcentoval rehabilitaci nevinných obětí a emancipaci občanských práv, nereflektoval a nepostihoval také ve svém jádru podstatu problému československé reformy 1968. Zda ve společnosti a v rámci KSČ jako nositele a uzurpátora moci existovala skutečná vůle „přijmout radikální rozchod s uplynulým dvacetiletím a jeho přehodnocením, se všemi politickými souvislostmi“ (s. 11). Bylo vůbec možné očekávat v případě K 231 alespoň zvažování nějaké formy dohody či kompromisu mezi KSČ a jejími politickými protivníky a odpůrci o možném vyrovnání a formě satisfakce pro oběti masových nezákonností zakladatelského období komunistického režimu v Československu?

Každá z těchto tří iniciativ měla, jak v práci zdůraznil na mnoha místech J. Hoppe, svébytný program a obsah činnosti, specifickou sociální základnu a také naprosto nezastupitelný a ojedinělý význam. Sociální demokracie, KAN a K 231 vykazovaly dle autora zároveň některé

společné rysy. Spojovala je zejména nespokojenost s tehdejšími politickým systémem a snaha tento systém změnit, odpor proti dosavadnímu způsobu vládnutí, ostrý nesouhlas s tím, že v Československu existovaly početné vrstvy sociálně a politicky diskriminovaného obyvatelstva a ochota přetvořit stávající systém společenských, sociálních i politických vazeb. Všechny tři organizace formulovaly zájmy těch sociálních skupin, které neměly vlastní reprezentaci ve společnosti a které byly naopak potlačovány a diskriminovány. Základní rozdíly mezi nimi pak vyplývaly, jak konstatuje autor, zejména ze stanovených cílů, funkcí i sociálního složení těchto tří organizací, a z rozdílné úrovně deklarace politických a společenských ambicí. Autor také detailně vysvětluje proces a problémy legitimace a pokusu o legalizaci těchto organizací. Připomíná, že činnost těchto seskupení pak znamenala pro komunistickou moc velmi vážné komplikace, neboť je vnímala jako problematické a nesystémové prvky. Navíc v kontextu celkového výbušného pohybu ve společnosti na jaře 1968 a pod nátlakem Moskvy začala domácí oficiální politická místa uvažovat i o administrativních i násilných opatřeních směřujících k rozpuštění a potlačení těchto nezávislých občanských struktur.

Výběr tématu lze chápat za velmi dobře promyšlený a vlastní výklad jako logicky uspořádaný. Výkladu a interpretacím Pražského jara a jeho dějinám je věnována rozsáhlá synteticky pojatá literatura. Autor při zpracování tématu v tomto ohledu prokázal, že je zkušeným badatelem a znalcem uvedené problematiky a pramenů, zkušeným dokumentaristou a také editorem či spolueditorem několika svazků významné dokumentační řady *Prameny k dějinám československé krize v letech 1967-1970* zabývajících se právě problematikou oživení a aktivit občanské společnosti v Československu v roce 1968. V části práce věnované stavu bádání a rozboru literatury a pramenů autor uvádí, že existují zhruba čtyři odlišné interpretační rámce Pražského jara 1968, se kterými se dokázal zdařile vypořádat úsilím o věcný a objektivní vědecko-kritický pohled. Tomu odpovídá v disertaci uplatněný empirický rozbor založený na rozsáhlé archivní heuristice a na studiu literatury. Metodicky se autor opíral o hermeneutickou metodu filozofické a literárněvědní textové interpretace. V tomto smyslu naplnilo koncepční směřování práce nejméně dva další cíle: a) rozšířila podstatně znalosti i dosud nepříliš početnou literaturu o obnově sociální demokracie, o činnosti a charakteru KAN-u i o aktivitách K 231 - Sdružení bývalých politických vězňů; b) kromě řady dalších významných archivních fondů a důležitých edic autor výrazně využil pro přípravu práce dokumentační sbírku Komise vlády ČSFR pro analýzu událostí let 1967-1970, která je deponována v Ústav pro soudobé dějiny AV

ČR, a také ediční řadu Pramenů k dějinám československé krize v letech 1967-1970, která patří k základním edičním počínům důležitých a neopominutelných pro zpracování monografických studií i syntetizujících přehledů o roce 1968 v Československu a o jeho mezinárodním kontextu. Oceňuji proto v této souvislosti i autorovu schopnost vysoké interpretační úrovně. Za záslužné z metodologického hlediska považuji, že autor upozorňuje na terminologické obtíže při užívání některých pojmů – jako například „demokratický rámec“ reformy, vymezení a chápání pojmů „občanská společnost“ či „reformní“ nebo „konzervativní“ komunisté.

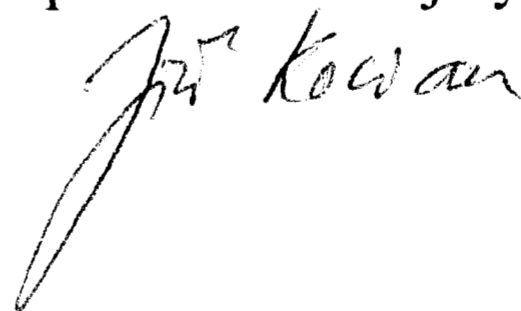
Rád bych položil autorovi dvě otázky. Zajímalo by mne, zda považuje za souměřitelné některé aktivity či formy činnosti dalších organizací, které vznikaly na jaře 1968 mimo rámec Národní fronty a které autor v práci připomíná, aktivitám a významu v práci sledovaných tří seskupení. Vnímá zahraniční literatura nějak výrazněji emancipační úlohu v práci sledovaných organizací v kontextu stále převažujícího akcentu pozornosti upřené k politice a programu KSČ a jejího vztahu k Moskvě ?

Práci J. Hoppeho celkově považuji za cenný a původní příspěvek nejen k dějinám československé reformy, ale i k dalšímu poznání procesu společenské emancipace v dané době. Autor prokázal, že je schopen zpracovat výsledky svého bádání na požadované úrovni, zařadit je do širšího dobového kontextu a orientovat se v dané problematice. Prokázala zejména schopnost kritického přístupu k pramenům i k literatuře.

Předkládaná práce Mgr. Jiřího Hoppeho „Pokusy o obnovu české občanské společnosti v roce 1968. Sociální demokracie, Klub angažovaných nestraníků a K 231 – Sdružení bývalých politických vězňů“ svým zpracováním a obsahem splňuje požadovaná odborná kritéria disertační práce - považuji ji za výbornou - a proto ji d o p o r u č u j i k obhajobě.

Doc. PhDr. Jiří Kocian, CSc.

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i.

Praha, 27. května 2008